

HAMKORLIKDA TALABALARNING ISHLAB CHIQRISH KORXONALARIDAGI AMALIYOTI JARAYONIDA AMALIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SHART-SHAROITLARI

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.35.75.888>

Уринов Уйғун Абдуллаевич

Buxoro muhandislik – texnologiya instituti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ishlab chiqarish korxonalari hamda texnika oliy ta'lim muassasalari hamkorligida talabalarning ishlab chiqarish korxonalaridagi amaliyoti jarayonida amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish shart-sharoitlari tahlili keltirilgan.

Tayanch so'zlar: oliy ta'lim, talaba, amaliyot, ishlab chiqarish, amaliy ko'nikma.

УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ СОВМЕСТНОЙ ПРАКТИКИ НА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Уринов Уйғун Абдуллаевич

Докторант Бухарского инженерно – технологического института.

Аннотация. В статье представлен анализ условий развития практических навыков студентов в процессе прохождения практики на промышленных предприятиях в сотрудничестве с промышленными предприятиями и техническими вузами.

Ключевые слова: высшее образование, студент, практика, производство, практическое мастерство.

CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PRACTICAL SKILLS AND ABILITIES OF STUDENTS IN THE PROCESS OF JOINT PRACTICE AT MANUFACTURING ENTERPRISES

Urinov Uygun Abdullayevich

Doctoral student of the Bukhara Institute of Engineering and Technology.

Abstract. The article presents an analysis of the conditions for the development of practical skills of students in the process of practical training at industrial enterprises in cooperation with industrial enterprises and technical universities.

Key words: higher education, student, practice, production, practical skills.

Talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ishlab chiqarish korxonalaridagi amaliyot jarayonlari muhim hisoblanadi. Uning maqsadi - talabalarning nazariy mashg'ulotlar jarayonida olgan bilimlarini mustahkamlash va chuqurlashtirish, mutaxassislik bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va malakalarni shakllantirishdan iboratdir.

Amaliyot - bu maxsus insoniy, ongli, maqsadga yo'naltirilgan, hissiy -predmetli, moddiy faoliyat hisoblanadi. Har qanday amaliyot ob'ektiv (old shartlar, vositalar va yakuniy natija) va sub'ektiv (intellektual qobiliyatlar, fikrlash, bilim va amaliy tajribasidan foydalanadigan insonning muayyan faoliyati) omillarning yaxlitligi sifatida tavsiflanadi.

Ishlab chiqarish korxonalarida talabalar, amaliyotni muvaffaqiyatli o'tashi uchun ta'lim muassasasi o'quv reja va fan dasturlariga muvofiq talabalarning dastlabki nazariy va amaliy tayyorgarligini ta'minlaydi. Ta'lim jarayonida talabalar, avvalo, mashinasozlik texnologiyasi, mashinasozlik ishlab chiqarishni

jihozlash va avtomatlashtirish bakalavriat ta'lim yo'nalishlari uchun nazarda tutilgan texnikalardan xavfsiz foydalanishga oid qoida va talablar, ish joyidagi hatti-harakat qoidalari, ishlab chiqarish sanitariyasi qoidalari, yong'in xavfsizligi va mehnat muhofazasi qoidalarini puxta o'zlashtirishlari kerak.

Texnika oliy ta'lim muassasalari hamda ishlab chiqarish korxonalari bilan birga oldindan ishlab chiqarish amaliyoti ob'ektlarini tanlashi, o'tkazish muddatlarini kelishib olishi, talabalarning ish joylari bo'yicha taqsimot grafisini kelishib olishi zarur.

Mutaxassislar tayyorlashda turli darajadagi ta'lim tizimlari va ishlab chiqarish integrastiya va o'zaro hamkorlik muammolari olimlarning tadqiqot markazida bo'lgan. Ba'zi olimlar tadqiqotlarida mutaxassisning amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun ta'lim muassasalari va korxonalar o'rtasidagi o'zaro hamkorligi pedagogik jihatdan maqsadga muvofiqligi asoslab berilgan. Bu hamkorlik o'z navbatida ishlab chiqarish sharoitida innovastion texnik va ishlab chiqarish loyihalarini amalga oshirishda texnik xodim va talabaning muhandislik faoliyati, o'qituvchi faoliyatining esa integrastiyalashuviga asoslanadi. Ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi munosabatlarning muayyan yo'llari (axborot-kommunikastiya, tashkiliy-shartnomaviy, sheriklik) va shakllari (hamrohlik, ko'maklashish, hamkorlik) bo'lg'usi mutaxassisning amaliy ko'nikmasini rivojlantirishga yordam beradigan yoki to'sqinlik qiladigan o'ziga xos ta'lim muhitining paydo bo'lishiga ta'sir etishi olimlar tomonidan isbotlangan. Bo'lajak mutaxassislarni yuqori sifatda tayyorlash uchun ahamiyatga molik loyihalarni amalga oshirish borasidagi hamkorlik sub'ektlarining sherikchilik munosabatlari tizimi va ijtimoiy mas'uliyatiga asoslangan o'zaro ta'sir hisobidan ta'minlanadi.

Talabalarning malakaviy amaliyoti quyidagi maqsadlarni nazarda tutadi:

- nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliy ko'nikmalarni egallash;
- texnologik jarayonlar, jihozlar qismlari, laboratoriya sinov usullarini o'zlashtirish;
- ishlab chiqarish stexlari faoliyatining materiallari va hujjatlari bilan tanishish.

Ta'lim muassasasi quyidagilarni ta'minlashi lozim:

- o'quv rejasi, dasturlari, shartnomaga asosan tashkilot (korxonalar) bilan kelishilgan muddatlarda talabalarni korxonalariga yuborish;

- talabalarning ishlab chiqarish amaliyotiga ajratilgan o'quv soatlari hajmidan to'liq, maqsadga muvofiq foydalanish;

-korxonada amal qilayotgan ichki mehnat qoidalari, ish qoidalari, yong'in xavfsizligi, sanitariya-gigiena talablari, texnika xavfsizlik ko'rsatmalari va tashkilot (korxonalar) ishchilarining tegishli amaliy ko'nikmalar darajalari uchun belgilangan boshqa me'yorlar va qoidalarni amaliyotchilar tomonidan o'rganilishi hamda ularga rioya qilinishi;

- talabalar tomonidan asbob-uskunalar, mashinalar, jihozlar bilan ishlash bo'yicha o'rnatilgan qoidalarga rioya qilish, ularga beriladigan shaxsiy himoya vositalaridan to'g'ri foydalanish, shuningdek, talabalarning materiallar va elektr energiyasidan tejamli foydalanishni ta'minlash.

Texnika oliy ta'lim muassasasi Davlat ta'lim standartidagi malaka talablaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqarish ta'limi sifati ko'rsatkichlari ishlab chiqilib, bu borada talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish tizimini ishlab chiqish va tizimni samarali ishlash uchun pedagogik shart-sharoitlarni belgilash inobatga olinishi lozim. (1-jadval).

Texnika oliy ta'lim muassasasi talabalarning ishlab chiqarish amaliyotida o'quv-uslubiy rahbarlikni ta'minlaydi. O'quv dasturlari, mehnat qoidalari va me'yorlari talablariga muvofiq jihozlangan ish joylari, materiallar, asboblari va ishlab chiqarish topshiriqlari bilan talabalarni o'z vaqtida ta'minlanishini

nazorat qiladi. Belgilangan ishlab chiqarish meʼyorlarining talabalar tomonidan bajarilishini tekshiradi, bajarilgan ish hajmini qayd etadi, korxonalar bilan birgalikda talabalarga koʻrsatma beradi. Ularni ishlab chiqarishning zamonaviy texnologiyasini oʻrgatish ishlarining ilgʻor uslub va usullarini oʻzlashtirish, amaliy mashgʻulotlarining oʻz vaqtida bajarilishini taʼminlaydi.

Agar korxonalarda xavfsiz mehnat sharoiti, ishlab chiqarish amaliyotini oʻtkazish uchun zarur shart-sharoitlar taʼminlanmagan boʻlsa, taʼlim muassasasi rahbariyati talabalarining amaliyot oʻtashga yoʻl qoʻymasligi va bu haqida korxonalar maʼmuriyatini ogohlantirishi lozim.

Ishlab chiqarish korxonasi oʻquv dasturlari talablari va mehnatni muhofaza qilish qoidalariga muvofiq kadrlarni ish oʻrinlari bilan taʼminlay olmasa, shuningdek, korxonalar aybi bilan talabalar ishlab chiqarish amaliyoti davrida boʻsh qolishsa, taʼlim muassasasi amaliyotni korxonaning boshqa obʼektlari (tashkilotlari)ga oʻtkazishi mumkin. Bunday hollarda taʼlim muassasasi talabalarni boshqa obʼektlarga oʻtkazish toʻgʻrisida korxonani oldindan xabardor qiladi.

1 – jadval.

Texnika oliy taʼlim muassasasi “Mashinasozlik texnologiyasi, mashinasozlik ishlab chiqarishini jihozlash va avtomatlashtirish” taʼlim yoʻnalishi malakaviy talabalariga muvofiq talabalarining amaliyotda egallanadigan amaliy koʻnikmalar tizimi

№	Amaliyot turi	Amaliyot davomida egallanadigan amaliy koʻnikmalar
1	Tanishuv amaliyoti	Talabalar mashinasozlik korxonalar strukturasi, boʻlimlari va korxonalarda foydalaniladigan jihozlarning har xil turlari bilan tanishadilar. Buyumning asosiy detallariga ishlov berishning texnologik jarayonlari, ishlov berishning asosiy bosqichlari, ishlab chiqarishning ilgʻor texnologiyalari, mashinasozlik korxonalar boʻlimlarining xususiyatlari bilan tanishadilar; detallarni ishlab chiqarish amaliy koʻnikmalarini egallaydilar. Konstruktorlik masalasi uchun zarur boʻlgan konstruktorlik-texnologik bilimlarni va amaliy koʻnikmalarni egallaydilar; texnologik hujjatlardan foydalanishni, konstruktorlik hujjatlarini texnologik nazorat qilishni, detallar konstruktsiyalariga ishlov berish texnologik jarayonlarini ishlab chiqarishning amaliy koʻnikmalarini egallaydilar.
2	Malakaviy amaliyot	Talabalar atrof muhitni himoya qilish, mehnat muhofazasi va texnik xavfsizligi, fan, texnika va texnologiyani yangi yutuqlari, texnologik jarayonlarni tashkil etish masalalari, korxonaning boshqarish tizimini, shtatlarni, texnologik boʻlinmalari tuzilishini va texnologik xoʻjaligini, texnologik jarayonlarni avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlarini, xomashyo va buyumlarni sifatini, tannarxini aniqlash usullarini oʻrganadi, mahsulot sifatini boshqarish kompleks tizimi, boʻyicha koʻnikmalarini egallaydilar.
3	Bitiruv oldi amaliyoti	Bitiruvchini bevosita standart talabalariga muvofiq mustaqil ishlashga tayyorlash; oʻzlashtirgan nazariy bilimlarini chuqurlashtirish va mustahkamlash; jamoada tashkilotchilik va tarbiyaviy ishlar olib borish boʻyicha tajriba hosil qilish; ishlab-chiqarish stexlari tasnifini ulardagi texnologik jarayonni tashkil etilishi, chiqarilayotgan mahsulotlar, yangi jihozlar toʻgʻrisida toʻliq maʼlumotlar keltiriladi; stexlarning biznes-rejasini oʻrganadi; modellar boʻlimida qoʻllaniladigan usullar, modelerlarni ish joyini tashkil etish va jihozlanishi, modellarning ish hujjatlari toʻgʻrisida maʼlumotlar keltiriladi.

Ishlab chiqarish amaliyoti nafaqat normativ-huquqiy hujjatlar bilan, balki mutaxassislikning oʻziga xos xususiyatlari, hududning ishlab chiqarish sharoitlarini va talabalarining amaliy koʻnikmalari rivojlanish darajasini hisobga

olgan holda ishlab chiqilgan mahalliy hujjatlar bilan ham tartibga solinadi. Bunday mahalliy hujjatlarga talabalar va o'qituvchilar uchun uslubiy ishlanmalar va tavsiyalar, Nizom va ko'rsatmalar kiradi.

Bizning fikrimizcha, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish murakkab mashqlarni talab qiladigan mehnat vazifalarini bajarishdan iboratdir. Ularning aksariyati fanlararo ko'nikmalar hisoblanadi. Masalan, talaba tomonidan ishlab chiqarish amaliyoti davrida «Detallarni tayyorlash» bo'yicha tipik ishlab chiqarish vazifasini bajarish uchun barcha hisob-kitoblarni amalga oshirish, bir qismga tegishli bo'lgan texnologik jarayon tavsifini ishlab chiqishi zarur. Texnik ishining o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, har-bir talaba ish kitobida barcha zarur hisob-kitoblarni alohida va qat'iy ketma-ketlikda bajarishi kerak.

Ishlab chiqarish amaliyotining sub'ektiv komponenti ahamiyatini ta'kidlab, zamonaviy tadqiqotchilar «Kasbiy faoliyatning individual uslubi»ga ega bo'lgan «Ijodiy shaxs hisoblangan elitar mutaxassislar» tayyorlash uchun texnik mutaxassisliklarning takomillashgan ta'lim standartlari variantlarini taklif qilmoqdalar. Ushbu standartlar doirasida olimlar ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarini o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning stiklli tizimini tuzib, unda ishlab chiqarish amaliyotiga ham o'rin ajratishgan.

Tizim - ta'lim mazmuni; ishlab chiqarishda pedagogik texnologiyalar va ishlab chiqarish amaliyoti; mutaxassislar tayyorlash sifatini baholash; ishlab chiqarish ehtiyojlari o'zaro bog'liq va rivojlanayotgan modullar sifatida taqdim etilgan. Aminmizki, bu modullar yig'indisi talabalar tomonidan ishlab chiqarish amaliyotini o'tashlari uchun maqbul sharoitlarni tanlash va ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun asos bo'la oladi.

Mashinasozlik sohasining yetakchi tarmoqlarini rivojlantirish mexanizmlaridan biri sifatida, texnika oliy ta'lim muassasalari samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarda o'z aksini topgan. Ta'lim muassasalari tarmog'ini maqbullashtirishdan ko'zlangan asosiy vazifalardan biri – ta'lim muassasasi bitiruvchilarini mehnat bozori talablariga raqobatbardosh etib tayyorlash hisoblanadi. Talabalarning raqobatbardosh bo'lishi uchun o'quv jarayonini iloji boricha ishlab chiqarish faoliyatiga yaqinlashtirish lozim. Shu munosabat bilan olimlar tomonidan kasbiy jihatdan ahamiyatli sifatlarini shakllantirish uchun tavsiya etilgan pedagogik shart-sharoitlar majmuini ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

Ushbu tavsiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Amaliyotni o'tash uchun shart-sharoitlarning zamonaviy moddiy-texnik ta'minoti. Buning uchun amaliyot bazalarini puxta tanlash, shartnomalar tuzish, tadqiqot ob'ektlarini aniqlash va saralash, amaliyot rejasini ishlab chiqish va kadrlar bilan tanishish lozim.

Pedagogik kadrlar va ishlab chiqarish ta'limi ustalari bilan ilmiy-uslubiy ishlar olib borish. Ilmiy-uslubiy ishlardan tashqari, o'qituvchilar va ishlab chiqarish ustalarining hududiy oliy o'quv yurtlarida tashkil etiladigan ilmiy-amaliy anjumanlar, muammoli seminarlar, hamkorlar bilan uchrashuvlar, yuqori darajadagi mutaxassislarining hududiy va Respublika tanlovlarida ishtirokini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Psixologik-pedagogik kuzatuvni tashkil etish. Bu sharoit nafaqat ishlab

chiqarish amaliyotining birinchi bosqichida, balki ixtisoslashuv va ilmiy-tadqiqot ishlari bosqichlarida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqsad va vazifalarga qarab, taxminiy kasbiy harakatlarining o'quv bashoratlarni amalga oshirishning turli vositalari, shakl va usullaridan foydalanish. O'z-o'zini baholash va o'zaro baholash, o'zini-o'zi tahlil qilish va guruhdoshlari tomonidan bajariladigan kasbiy harakatlarni tahlil qilish. Mustaqil yoki guruhli tadqiqot ishlarini bajarish. Ko'rik-tanlov vazifalarini bajarish. Nazoratning noan'anaviy shakllaridan foydalanish.

Mashg'ulotda va ishlab chiqarish amaliyoti davrida ishlab chiqarishdagi innovatsiyalarga e'tibor berish. Ishlab chiqarish amaliyotini tanishuv qismidan ixtisoslashgan kasbiy va ijodiy shaxsga qaratib rivojlantirish. Nazariy tayyorgarlikning ma'lum bosqichlarida o'quv fanlari mazmunini deduktiv o'zlashtirish, bu borada mashg'ulotlar mazmunini tezkor ijodiy o'zgarishlar zarurligi bilan bog'liq moslashuv vazifalardan foydalanish.

O'qitishning ishbilarmonlik o'yinlari, echim talab qiladigan bahslar kabi faol usullaridan foydalanish, yuzaga kelgan muammolarni kasbiy faoliyat simulyatsiyasi ko'rinishida hal etish.

Bo'lajak mutaxassisning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonining muvaffaqiyatiga tashqi va ichki shart-sharoitlar ta'sirini uyg'unlashtirish yordam beradi. Bu esa maxsus tashkil etilgan ishlab chiqarish amaliyotida ta'minlanishi mumkin. Ushbu qoida asosida, bo'lg'usi mutaxassisning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishning tizimli omili sifatida ishlab chiqarish amaliyoti belgilanib, unda innovatsion uskunalar yordamida murakkab texnik vazifalarni hal qilish jarayonidagi kasbiy tajriba, kasbiy bilim, amaliy ko'nikma va qobiliyatlarini o'zlashtirishning individuallashtirilgan jarayoni amalga oshiriladi. Ishlab chiqarish amaliyotining o'zgaragan xususiyatlaridan tashqari, o'zgaruvchan talablar ham mavjud. Ularga shaxsiy, kasbiy, ijtimoiy-axloqiy tanlovning muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta'minlash, shaxsning bilim, faoliyat va motivatsion-qadriyatli sohalarini dolzarblashtirish va kasbiy qadriyatli munosabatlarining individual tizimini yaratish kiradi.

Hozirgi kun sharoitida ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayonlariga ijtimoiy muhit noaniqligining oqibati bo'lgan iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, texnologik va shaxsiy omillar yig'indisi ta'sir ko'rsatadi. Biroq, ularning kutilmaganda yuzaga kelishi ta'sir qilishiga qaramasdan, ular bir vaqtning o'zida "Ta'lim muassasasi – korxonasi" tizimida o'zaro hamkorlikni rivojlantirishning salohiyatli zaxiralari va tendensiyalarini aniqlashga yordam beradi. Bu esa o'z navbatida yangi sharoitlarda ishlash uchun bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonidagi o'zgarishlar tabiati va dinamikasini aniqlaydi.

Yuqorida ko'rsatilgan ushbu omillar yig'indisining ta'siri natijasida:

- birinchidan, ishlab chiqarish texnologik sharoitlari o'zgaradi;
- ikkinchidan, ish beruvchining bo'lajak mutaxassis amaliy ko'nikmalariga bo'lgan talablari aniqlashtiriladi;
- uchinchidan, "Ta'lim muassasasi-korxonasi" tizimidagi o'zaro aloqalar yangilanadi va mustahkamlanadi;
- to'rtinchidan, ishlab chiqarish amaliyotida amaliy ko'nikmalarni

rivojlantirish jarayonining o'quv-uslubiy ta'minoti yaxshilanadi.

Hozirgi zamondagi ishlab chiqarish amaliyotini tashkil etish sharoitini hisobga olgan holda, tashqi va ichki ta'sirlar, ya'ni bo'lajak mutaxassisning shaxsiy tavsiflari tomonidan belgilanadigan amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonining mohiyatidan kelib chiqib, talabalarning ishlab chiqarish amaliyotini tashkillashtirish mumkin.

Tashkillashtiriladigan amaliyotning asosiy tarkibi o'zgarmas va o'zgaruvchan bloklardan iborat. Biz tomonidan aniqlangan amaliy ko'nikmalarning uchta tarkibiy qismidan asosiysi motivastion-qadriyatlisi bo'lib, u tegishli tarkibiy qismlarni shakllantirishning yaxlitligi va muvaffaqiyatini belgilaydi.

Muayyan barqarorlik bilan tavsiflanadigan o'zgarmas blok ish beruvchi talablari, amaliy ko'nikmalar yaxlitligi va tarkibiy qismlarining xususiyatlari, uning bazaviy yondoshuvini belgilovchi darajalarga erishishning ketma-ketligi, kutilayotgan natija yondoshuvi, maqsadi, tamoyillari, mezon va ko'rsatkichlari, shuningdek tashxis usullarini o'z ichiga oladi.

Individual shaxsiy xususiyatlar bilan bog'liq o'zgaruvchan blok alohida ta'lim yo'nalishlarining mazmuni, amaliyotning mazmuni va vositalari, tashkiliy shakllari (individual, sherikli, jamoaviy) va alohida ta'lim yo'nalishlarining tabaqalashtirilgan qurilishini o'z ichiga oladi.

Tashkillashtiriladigan amaliyotning o'zgarmas va o'zgaruvchan komponentlarini amaliy jihatdan tatbiq qilish ish beruvchi talablari, ishlab chiqilgan va talabalarda ma'lum sifatlarni shakllantirish, qolaversa tasavvuriy yo'nalishlarning individual obrazlarini amalga oshirishni nazarda tutgan tizimli dasturiy-metodik ta'minotdan iborat.

Talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonini takomillashtirish uchun ularning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqarish amaliyotining tashkiliy shakllari o'zgartiriladi. Tashkiliy shakllarni tanlashni maqbullashtirish uchun har birining afzalliklari va kamchiliklari hisobga olinadi (2-jadval).

Talabalarni kelgusida ish bilan ta'minlash imkoniyati bo'lgan joylarga amaliyotiga yuborish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Talabalarning ishlab chiqarish amaliyoti sohaning etakchi korxonalar negizida tashkil etiladi. Amaliyot joyini tanlashda zamonaviy jihozlarga ega bo'lgan korxonalar, muassasa va tashkilotlarga ustunlik beriladi.

Amaliyot davomida oliy ta'lim muassasa o'qituvchilari ish joyida o'qitishni tashkil etish va to'g'rilash, materiallarni ishlab chiqish va o'qitish metodlari bo'yicha korxonalar xodimlari bilan yaqindan hamkorlik qilishadi. Shu bilan birga, o'qituvchi amaliyot rahbari korxonalaridagi stajirovkalar doirasida zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlari haqida o'z bilimlarini oshirish imkoniga ega bo'lishadi.

So'nggi yillarda, mutaxassislarni tayyorlash muayyan soha ehtiyojlari bilan emas, balki har-bir mintaqa rivojining istiqbollari bilan belgilanayotganligi bois, bitiruvchilarni ish bilan ta'minlash masalasi tobora dolzarb bo'lmoqda. Ularning ish bilan ta'minlanishi ta'lim muassasasi raqobatbardoshligining muhim ko'rsatkichidir. Ta'lim muassasasining ishlab chiqarish korxonalarini ish beruvchilari bilan yaqin aloqasi zamonaviy mehnat sharoitiga moslashtirilgan

yosh mutaxassislarni tayyorlash imkonini bermoqda.

2 – jadval.

Ishlab chiqarish amaliyotining shakllari, afzalliklari va kamchiliklari.

Amaliyotni tashkil etish shakllari	Afzalliklari	Kamchiliklari
Korxonalarda talabalar talabalarining ommaviy tarkibida kengaytirilgan ishlab chiqarish brigadalari.	1. Talabalar etarli miqdorda kuzatiladigan va bajarilgan professional harakatlarga bogʻliq holda oʻz kasbiy qobiliyat va amaliy koʻnikmalarini mustahkam shakllantiradilar. 2. Talabalar turli xil murakkablikdagi har xil ishlab chiqarish ishlarini mustaqil ravishda bajarish imkoniyatiga ega boʻladilar. 3. Talabalarda ishning bajarilishiga nisbatan masʼuliyat oshadi. 4. Jamoada taʼlim olish uchun qulay imkoniyatlar yaratiladi.	1. Talabalar korxonada mehnat jamoasi bilan etarlicha bogʻliq emaslar. 2. Taʼlim ustasining ishi murakkablashadi. U butun guruh bilan ishlash imkoniyatiga ega emas chunki, u ayni paytda ham oʻquv, ham ishlab chiqarish jarayonlarining etakchisi hisoblanadi 3. Taʼlim berish funktsiyalari asosan talabalar brigadasiga birlashtirilgan malakali ishchiga ishonib topshiriladi.
Guruh tarkibida malakali ishchilar (mutaxassislarga).	1. Talabalar ishlab chiqarish taʼlimi jarayoni nisbatan oson tashkil etiladi. 2. Talabalar korxonaning “Korxonada muhiti” ga toʻliq qoʻshiladilar, mehnat jamoalarining ijtimoiy hayotida faol qatnashadilar. 3. Talabalar tomonidan zamonaviy texnika va texnologiyalardan foydalanadilar. Mehnat texnikasi, ishlab chiqarishning ilgʻor va innovatsion usullarini amaliy rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar bor.	1. Taʼlim jarayoni maʼlum darajada korxonaning ishlab chiqarish vazifalarini hal qilishga boʻysunadi. 2. Taʼlim ustasining oʻqituvchi va tarbiyachi sifatidagi rahbarlik roli pasayadi. 3. Talabalarni kasbga tayyorlash sifati koʻp jihatdan malakali ishchi-murabbiylarning vijdonan ishlashiga bogʻliq. 4. Talabalar ishlab chiqarish mustaqilligi va ishga nisbatan masʼuliyati pasayadi 5. Taʼlim ustasining ishi talabalarni ustaxonalarga va boʻlimlarga tarqalishi tufayli sezilarli darajada murakkablashadi.
Talabalar individual ravishda malakali ishchilarga (mutaxassislarga) birlashtiriladi	1. Ishlab chiqarish taʼlimini tashkil etish qulay. 2. Talabalar har doim kattalar tomonidan nazorat qilinadi. 3. Talabalar tomonidan zamonaviy texnika va texnologiyalarni, ishning ilgʻor usullarini samarali oʻzlashtirish imkoniyati bor.	1. Ishlab chiqarish taʼlimi ustasining etakchi roli pasayadi. 2. Talabalarni oʻqitish samaradorligi koʻp jihatdan malakali ishchi-murabbiyning vijdonliligi va pedagogik mahoratiga bogʻliq.

Amaliyot davomida talabalar va korxonada xodimlari oʻrtasidagi hamkorlik talabalarga ish tanlash uchun yanada oqilona yondashuv imkonini bersa, xodimlarga esa kelajakda boʻlgʻusi kadrlarni saralashga koʻmaklashadi. Bunday hamkorlik natijasida oʻzaro zaruratni tushunish ortib boradi. Taʼlim muassasasi oʻz buyurtmachisi sifatida hamda bitiruvchilarga yangi sifat talablarini etkaza oladigan korxonalarga muhtoj, korxonalar esa taʼlim muassasasini zamonaviy malakali kadrlar manbai sifatida koʻrishadi.

Korxonada ishlab chiqarish amaliyoti davrida oʻqitishni takomillashtirish boʻlajak texnikalarni tayyorlash va tarbiyalash jarayonining ajralmas qismidir. Boʻlajak texniklar oʻz kasblari boʻyicha amaliy koʻnikma olish va oʻzlarini

kelgusi mehnat faoliyatiga tayyorlash imkoniyatini qo'lg'a kiritadilar. Amaliyot davomida ular oliy ta'lim muassasasini bitirgach boradigan yangi jamoa a'zolari ta'siri ostida bo'lishadi. Amaliyotchilar va xodimlar o'rtasidagi munosabatlar qanday rivojlanishi, kelajakda bitiruvchilar jamoaga qanday qo'shilishi va jamoa ularni qanday qabul qilishi talabalarning kelajakdagi butun hayot yo'lini belgilaydi. Ishlab chiqarish amaliyotining samaradorligi - ko'p jihatdan uning tashkil etilishi, yosh mehnat jamoasining texnikni tayyorlash jarayoniga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatishiga bog'liq.

Tadqiqotning nazariy bazasini tahlil qilish asosida va ishlab chiqarish ta'limi o'qituvchilari va ustalarining amaliy tajribasini umumlashtirish natijalarini hisobga olgan holda, ishlab chiqarish amaliyoti talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish omilidir, degan xulosaga keldik. Bu esa "Ishlab chiqarish amaliyoti" tushunchasini aniqlashtirishga sabab bo'ldi.

Bizning fikrimizcha, amaliyot jarayoni talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish omili hisoblanib, muayyan mazmunli (talabalarning muvaffaqiyatli va mustaqil ishlab chiqarish faoliyati tajribasini tashkil qilishni tasniflanishini rivojlantirishga ko'maklovchi pedagogik va ishlab chiqarish sharoitlari majmui) va tarkibiy (bilim, motivastion yaxlit, munosabatlar faoliyati) bilan xarakterlanadi.

Ishlab chiqarish amaliyoti shaxs, jamiyat va ishlab chiqarish tomonidan talab qilinadigan texnik-mutaxassislarining etuk amaliy ko'nikmalari rivojlanganlik darajasiga erishishning prostessual jihatini belgilaydi.

Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalari amaliyot o'tadigan ishlab chiqarish korxonalari bilan birgalikda malakali mutaxassislarni tayyorlash borasidagi murakkab vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilmoqdalar.

Ishlab chiqarish amaliyotidan oldin juda ko'p tayyorgarlik ishlarini bajarish talab etiladi. Jumladan, korxonalar bilan shartnomalar tuzish, ish o'rinlari tanlash, murabbiylar bilan ishlarni rasmiylashtirish lozim. Ishlab chiqarish amaliyoti rahbarlari talabalarning korxonada amaliyot o'tashlarini nazorat qilishga katta mas'uliyat bilan yondoshishlari lozim. Amaliyotni tashkil etish va o'tkazish borasidagi yutuq va kamchiliklarni o'z ko'zlari bilan ko'rishi shart. Amaliyotchilar erkinligini ta'minlab korxonadagi mehnat sharoitiga moslashishi bilan tanishish uchun har bir talaba bilan individual ishlashlari lozim.

Ishlab chiqarish amaliyotida talabalar o'zlarini korxonaga dahldor sezishlari, shu bilan birga, berilgan vazifalarni mustaqil bajarishlari, bir necha operastiyalarni o'zlashtirishi va ko'plab turdagi asbob-uskunalar bilan ishlashni o'rganishlari lozim. Har bir amaliyotchi nimalarga qodirligini, nimalarni o'rganganligini namoyon qilishi uchun sharoit yaratish kerak. Professional jihatdan tayyorlangan bitiruvchilar amalda o'zlarini yaxshi ko'rsata olsalar, tezda ishga taklif etiladi. Agarda, ular o'qish va ishni birga olib borsalar, amaliy ko'nikmalarni shakllanishi ancha samarali bo'ladi. Bu esa, o'z o'rnida, bitiruvchilarga bilimlarni o'zlashtirishga mas'uliyat bilan yondoshish, yangi amaliy ko'nikmalarni egallash imkonini beradi.

Ishlab chiqarish amaliyoti umumiy o'quv davrning asosiy qismini tashkil etadi va kasbiy tayyorgarlikning tarkibiy qismi bo'lib, uni tashkil etish sifati, asosan, bitiruvchining ishlab chiqarishga kelgandan keyin to'laqonli xodim

bo'la olishiga bog'liq. Bugungi kunda texnika oliy ta'lim muassasalarida ishlab chiqarish amaliyotini tashkil etish zamon talablaridan ortda qolmoqda.

Bu borada shaxsiy ijtimoiy ahamiyatga molik masalalar mavjud emas. Biz tez sur'atlarda o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy voqeliklarda yangi yo'llarni topishimiz, ishlab chiqarish amaliyotini pedagogik nazorat jarayoniga aylantirishimiz kerak.

Biz tomondan bitiruvchining ishlab chiqarishga kelganda etuk to'laqonli xodim bo'lishini ta'minlash maqsadida, amaliy ko'nikmalar tushunchasi shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida talqin etildi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bu - tabiiy tizim hisoblanib, talabaning noyob shaxsiy rivojlanishi, uning o'ziga xos qobiliyatlarini va psixologik yo'nalishlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv insoniylik falsafasi, psixologiyasi va pedagogikasining uyg'unligini namoyish etadi. Pedagogning diqqat markazida o'zining maksimal imkoniyatlarini ishga solib bilim olishga intilayotgan, yangi tajriba sinovlarni qabul qila oladigan va hayotning har xil holatlarida mustaqil, ongli va mas'uliyat bilan qaror qabul qilishga qodir bo'lgan butun bir noyob talabaning shaxsiy turmog'i lozim.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv talaba shaxsidagi mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlikni his etish, tanqidiy fikrlash kabi sifatlarini tarbiyalaydi. Bunda talabani ta'lim tizimiga moslashtirmay, balki talabaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishi uchun imkon beriladi, uning o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil amaliy mashq qilishi, o'zligini namoyon etish, faollashtirish xususiyatlari asosida anglash, mushohada qilish, o'z amaliy faoliyatida sinab ko'rish, yangi g'oya va fikrlarni bildirish, mavjud muammolar echimining samarali yo'llarini qidirish uchun erkinlik berish, talabaning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi. Har qanday talaba o'ziga xos takrorlanmas tabiati, xarakter xususiyatini faollashtirishga, namoyish qilishga intiladi.

Talaba amaliy mashg'ulot jarayonida talabalar tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullar (muammoli-izlanish, tadqiqot, amaliy mashqlar, munozara, guruhlarda ishlash)dan foydalanib, shunday shart-sharoitlarni tarkib toptirishi lozimki, natijada talaba uchun dastlab neytral bo'lgan ob'ekt kutilmaganda sub'ektiv xususiyat kasb etsin. Buning uchun amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradigan amaliy mashqlar turlari o'qituvchi tomonida talabani qiziqtiradigan, uning shaxsiy tajribasiga mos keladigan, fikrlashga undaydigan, ijodiy yondoshgan holda qayta ishlanadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv amaliy mashg'ulot jarayonini loyihalashning o'ziga xos tomonlarini hisobga olishni, ya'ni talaba shaxsi modeliga avvaldan belgilab qo'yilgan talablardan yiroq bo'lishni taqozo etadi. Amaliy ko'nikmalarni rivojlanish jarayonlarining shaxsga bo'lgan ta'sirini hisobga olgan holda ta'lim jarayonida har bir talaba o'zini erkin, mustaqil, ijodkor va har tomonlama rivojlangan shaxs bo'lib o'sishini hisobga olish zarur omillardan biridir.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning asosiy printipi – talabaning individualligini tan olish va uning amaliy ko'nikmalarini rivojlanishi uchun zarur va etarli sharoit yaratishdir. Har bir talabaning psixologik xususiyatlarini

hisobga olib, individual amaliy mashq qilish uchun ishlab chiqarishdagi o'quv jarayonini o'zgacha tashkillashtirish lozim bo'ladi. Buning uchun ishlab chiqarish korxonasiidagi olib boriladigan amaliy mashg'ulotlarda o'quv mashqlari, trenajyorlar, amaliy mashqlar xilma-xilligi, va egallangan amaliy ko'nikmalar bo'yicha talabalar bilimni nazorat qilish shakllari maxsus loyihalashtirilib, talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ta'limda pedagogik jarayon shaxsda belgilangan sifatlarning shakllanishiga qaratiladi. Pedagogik jarayon bu belgilangan maqsadga erishish hamda shaxsning amaliy ko'nikmalarini ijobiy tomonga o'zgartirishga qaratilgan o'qituvchi va talaba o'rtasidagi aniq bir muddat va ma'lum amaliy mashqlar tizimda maxsus tashkil etilgan o'zaro munosabat. Jarayon amaliy mashqlar davomiyligi, talabaning amaliy ko'nikmalarini rivojlanishi, yuqori natijaga erishishi yo'lidan uzviy davom etayotgan harakatlar jamlanmasi.

Amaliy ko'nikmalar – amaliy mashqlarning asosiy tizim birligi. Uning xususiyati shundan iboratki, u o'qituvchi va talabaning amaliy mashg'ulotdagi munosabat tizimini belgilaydi. Agar amaliy mashqlar jarayoni tushunchasi maqsadga yo'naltirilgan shaxsga ma'lum sifatlarni shakllanish ta'sirini amalga oshirishga qaratilgan harakat bo'lsa, amaliy ko'nikmalar jarayoni tushunchasi oldindan tashkil etilgan amaliy mashg'ulotning o'zaro ta'sir tizimini bildiradi.

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishda ta'lim jarayonining vazifalari:

- talabalarning amaliy mashg'ulotlarda faoliyatini kuchaytirish;
- amaliy mashqlardagi faoliyatini takomillashtirish;
- fikrlash, ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish;
- dunyoqarashi va muammolarni hal etish ko'nikmasini shakllantirish;
- amaliy ko'nikma va malakalarini takomillashtirish.

Amaliy mashg'ulot jarayonining tarkibiy komponentlari:

- tahlil, sintez, taqqoslash, tizimlash;
- amaliy mashqlar va qonuniyatlarni bilish sababli aloqalarni tushunish, anglash;

- amaliy ko'nikma hosil qilish va tizimlash;
- amaliyotda mavjud muammolarni mustaqil hal etish faoliyati;
- o'z-o'zini nazorat qilish, erishilgan amaliy ko'nikmalarni tashxis qilish;
- amaliy mashg'ulot natijasining ideal darajada bo'lishini oldindan bilish

[4].

Talabalarning ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha ishlar ishlab chiqarish korxonalarida olib boriladi. Ishlab chiqarish amaliyotidagi talabalarni guruhlariga ajratishni maqsadlarga muvofiq: kognitiv, bilish va ta'lim maqsadlari (nazariy ta'lim jarayonida olingan bilimlarni mustahkamlash) va ijtimoiy yo'naltirilgan maqsadlar (muloqotlar, guruh yoki jamoaviy hamkorlikdagi o'zaro aloqalar, axborot almashinuvi tajribasiga o'rganish). Ana shu maqsadlardan kelib chiqib, ishlab chiqarish korxonasiida zamonaviy asbob-uskunalar bilan jihozlangan stexlar tanlab olinib, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan talabalar amaliyotini tashkil etish tavsiya etiladi.

Talabalar amaliy ko'nikmalarni kengaytirish, ishlab chiqarish operastiyalarini

o'zlashtirish, turli xil kasbiy rollarni bajarishga qaratilgan individual vazifalarni oladilar. Amaliyot joyi talabalarning shaxsiy yo'nalganligi, dastur talablari va korxonalarining zamonaviy jihozlanishi hamda ishni tashkil etishning zamonaviy usuliga ega ekanligini hisobga olgan holda belgilanadi. Talabalarning haqiqiy ishlab chiqarish jarayonlariga jalb etilishi oliy ta'lim va amaliyot rahbarlarining korxonalar bilan yaqin aloqasi hisobidan ta'minlanadi. Ishlab chiqarish amaliyoti natijalarini baholash uchun yondashuvni o'zgartirish maqsadga muvofiq. Xususan, amaliyotchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish diagnostikasi, jumladan, ishlab chiqarish operastiyalarini o'zlashtirish va amaliy ko'nikmalarini egallash darajasini baholashni joriy qilish kerak. Ular esa o'z navbatida test natijalari, amaliyot rahbarlarining kuzatishlari, hisobotlar mazmuni tahliliga asoslanadi.

Kuzatishlar ishlab chiqarish operastiyalarini ravon bajarish, harakat vositalari va asboblarni mustaqil tanlash qobiliyati, muloqot o'rnatish, ish sharoiti va shaxsiy munosabatlarda muloqot qilish va harakatning yagona strategiyani ishlab chiqish kabi sifat xususiyatlarini aniqlash uchun amalga oshiriladi. Shaxsning mazkur xususiyatlarini o'lchash qiyin. Shuning uchun tajribada faqat ijobiy yoki salbiy dinamika ko'rsatiladi. Amaliyot rahbarlari talabalarning umumiy vazifalarini amalga oshirish borasida mustaqil ishlashga va tashabbuskorlikni rivojlantirishga bo'lgan intilishlarini qayd etishadi. Ularning fikricha, amaliy ko'nikmalar ayniqsa intensiv ravishda takomillashadi.

Turli soha mutaxassislari zarur bo'lgan axborot oqimining ortishi va ishlab chiqarish korxonalari va texnika oliy ta'lim muassasalari hamkorligi bilan bog'liq ijtimoiy o'zgarishlarning chigallashgani tufayli ishlab chiqarish amaliyotida talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish shart-sharoitlarini aniqlash tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Батишев, С.Я. Подготовка инженеров-педагогов – проблема комплексная // Профессионально-техническое образование. 1996. - №3. – С.52-53.

2. Безрукова В.С. Интеграционные процессы в педагогической теории и практике. - Екатеринбург, 1994. – 152 с.

3. Исмаилова З.К. Талабаларнинг касбий – педагогик малакаларини шакллантириш: Дис.... пед. фан. ном. –Тошкент: ТДПУ, 2000. – 133 б.

4. Мирсаидов К. Махсус фанларни ўқитиш ва ишлаб чиқариш таълими. – Тошкент.: Ўқитувчи, 1996. – 105 б.

5. Уринов У.А. Инновационное сотрудничество в системе высшего образования и производства // Ж. Проблемы современной науки и образования. –Москва, 2020. №3(148). с.53-55.